

Česko-slovenské vzťahy v období politickej transformácie

Grigorij Mesežnikov

Česko-slovenské vzťahy v období politickej transformácie

Grigorij Mesežnikov

Pád komunistického režimu v Československu v novembri 1989, následná demontáž inštitucionálneho systému totalitnej moci a jeho nahradenie inštitucionálnym systémom liberálno-demokratického typu vniesli nové prvky do vzťahov dvoch republík, ČR a SR, v tom čase konštitučných súčastí československého federatívneho štátu, a do vzťahov dvoch národov, Čechov a Slovákov.

Transformačný rámec česko-slovenských vzťahov

Nebolo to po prvýkrát, keď sa česko-slovenské vzťahy formovali v období významných spoločensko-politických zmien (vrátane zmien systémových). Tak to bolo po roku 1918, keď vznikol spoločný československý štát, po roku 1945, keď po druhej svetovej vojne bola obnovená Československa republika, po roku 1948, keď sa odstránila demokracia a bola nastolená komunistická totalita, v roku 1968 v období Pražskej jari, po jej následnom potlačení sovietskou okupáciou, po zavedení federatívneho usporiadania štátu, a napokon aj po Novembri 1989.

Ponovembrové obdobie v česko-slovenských vzťahoch sa dá rozdeliť do dvoch ťažiskových časovo-obsahových oblastí:

1. Určenie podoby koexistencie obidvoch národov v rámci spoločného štátneho útvaru (roky 1990–1992),
2. Určenie podoby vzťahov dvoch samostatných štátnych útvarov (po roku 1993 až doteraz).

V prípade prvej zo spomínaných oblastí išlo o rozmanité aktivity, súvisiace s činnosťou pomerne veľkého počtu spoločenských aktérov a faktorov (postoje politických strán a ústavných činiteľov, stanoviská a činnosť občianskych združení a iniciatív, pôsobenie médií, názory verejnosti na osud spoločného štátu a národných republík, socio-kultúrne orientácie obyvateľstva, verejne prezentované koncepty štátoprávneho usporiadania, prvopočiatkové výsledky transformačných procesov apod. – to všetko vytváralo

neopakovateľnú atmosféru diskusií o ďalšom vývoji vzťahov medzi Čechmi a Slovákami. Tieto diskusie sa odohrávali v základnom rámci demokratického režimu, ktorý nabádal zúčastnených aktérov k uplatňovaniu metódy rokování, vyjednávání a plnenia dosiahnutých dohôd. Z makro-pohľadu tu môžeme hovoriť o neúspechu – spoločný štát sa napriek mnohým úsiliam udržať nepodarilo.

V prípade druhej zo spomínaných oblastí išlo predovšetkým o interakciu štátnych reprezentácií dvoch suverénnych štátov, subjektov medzinárodného práva, ktoré s konečnou platnosťou určovali povahu dvojstranných vzťahov. Dôležitú úlohu tu zohrával regionálny, európsky resp. eurointegračný ako aj celkový medzinárodný kontext, a zároveň taký zvláštny, de facto unikátny faktor ako dedičstvo československého štátu a spôsob jeho využitia tak v dvojstranných vzťahoch, ako aj vo vnútornom vývoji obidvoch nástupníckych republík. Tu z makro-pohľadu môžeme konštatovať úspech – vzťahy zostali a rozvíjajú sa ako priateľské, partnerské a spojenecké, blízkosť dvoch národov a štátov aj naďalej pretrváva.

Okolnosti česko-slovenského rozchodu

Dnes, 20 rokov po páde komunizmu a 17 rokov po rozdelení Československa, tvrdenie, že ČR a SR sú v Európe dva ku sebe najbližšie štáty, nie je obligátnou tézou nostalgických čechoslovakistov, ale odrazom reality, formovanej v priebehu dlhšieho obdobia. Dnes česko-slovenské vzťahy sú kombináciou príslušnosti k tým istým integračným zoskupeniam, založeným na spoločne zdieľaných hodnotách a princípoch, historickej vzájomnosti, dlhoročných spoločných skúseností, kultúrnej a jazykovej blízkosti, politického pragmatizmu, ústretovosti a opätovaných sympatií obyvateľstva a v prípade strednej a staršej generácie aj rodinných zväzkov. Zdá sa, že lepšiu kombináciu pre vzťahy dvoch národov sa nedá ani predstaviť. Otázka, samozrejme, môže znieť aj takto – ak toto všetko je pravda, načo bolo dobré sa pred 17 rokmi rozchádzať?

Sformulovanie odpovede alebo odpovedí na túto otázku (a takýchto odpovedí od roku 1993 zaznelo pomerne veľa) si žiada myšlienkový návrat k okolnostiam rozdelenia Československa. Nemá dnes veľký zmysel viesť polemiky o tom, či bol alebo nebol československý rozchod nevyhnutný. Relevantné je, že sa uskutočnil a dnes je úlohou historikov, politológov, sociológov a právnikov identifikovať príčiny, ktoré znemožnili Čechom a Slovákom napriek prevažujúcemu nastaveniu obyvateľstva obidvoch častí federácie na pokračovanie v spoložití v rámci jedného štátneho útvaru a taktiež analyzovať faktory, ktoré prispeli k priaznivému vývoju československých vzťahov po rozdelení spoločného štátu.

Aké okolnosti môžeme považovať za kľúčové z hľadiska ich vplyvu na proces rozpadu Československa?

Za hlavnú takúto okolnosť je možné označiť fakt, že rozdelenie československého štátu bolo výsledkom zvláštnej hry dvoch národných politických (vládných) elít, ktoré sa dostali k moci v SR a ČR po druhých slobodných voľbách v roku 1992. To, že išlo o dve nie celkom kompatibilné skupiny, nebola náhoda: ich zloženie, ideové a hodnotové zameranie a politický štýl odrážali odlišnosti priebehu a dopadov prvopočiatočnej etapy transformačného procesu v ČR a na Slovensku. Zatiaľ čo v ČR víťazná politická sila ODS získala moc s predsavzatím prehliť transformáciu na systémovom základe, na Slovensku sa najsilnejšou politickou silou stalo HZDS, ktoré tzv. federálny model transformácie odmietalo a prišlo k moci na vlnu nespokojnosti s výsledkami jeho aplikácie v SR. Práve tu spočívalo vtedy hlavné riziko pre zachovanie spoločného štátu, pričom ho zvyšovali neúmerne mocenské ambície lídra HZDS Vladimíra Mečiara. Miera nekompatibility socio-ekonomických konceptov víťazov volieb v ČR a SR bola vyššia než miera nekompatibility resp. odlišnosti ich predstáv o štátovom usporiadaní. Rozdielny bol tiež prístup českej a slovenskej vládnej reprezentácie k rokovaniu o ďalšom osude spoložitia. Zatiaľ čo V. Mečiar bol pripravený vybojovať u českej strany podmienky „pre Slovensko“ (t. j. v podstate pre vlastné mocenské ambície), Václav Klaus bol nastavený nevyjednávať s pripraveným bojovníkom a ponúknuť mu ihneď rozchod – ak sa zistia diskrepancie v pozíciách dvoch strán (čo sa napokon aj stalo). Dohoda ODS a HZDS o rozdelení spoločného štátu sa pritom týkala práve otázky štátovného usporiadania, nie socio-ekonomických otázok.

Tento rozchod, dosiahnutý v mene – avšak v rozpore s prevažujúcim názorom – obyvateľstva obidvoch republík o. i. výdatne napomohli:

- dovtedajšia neschopnosť prvých ponovembrových národných elít s rovnakými socio-ekonomickými a blízkymi resp. zlučiteľnými štátovými predstavami dosiahnuť za pomoci federálneho centra zásadnú dohodu o novej ústave spoločného štátu a tým aj o ústavnom rámci novodefinovaného spoložitia v rokoch 1990–1992. Táto neschopnosť bola významnejším negatívnym faktorom z hľadiska perspektív zachovania spoločného štátu než neexistencia relevantnej celoštátnej československej politickej sily, ktorá by presadzovala rovnaký politický program v obidvoch republikách naraz (do značnej miery tu zavážila aj krátkosť času: všetky tri kľúčové transformačné úlohy – obnovenie demokracie, zavedenie trhu a nájdenie vhodného spoločného štátovného rámca – bolo treba uskutočniť v priebehu dvoch rokov);
- absencia u vtedajších aktérov občianskej spoločnosti praktických skúseností s mobilizáciou verejnosti na presadenie riešení, ktoré mali väčšinovú podporu obyvateľstva (občianske kampane, spoločenský lobing, tlak na politických aktéroch apod.);
- spoločenská asertivita tých politických síl (predovšetkým na Slovensku), ktorí v plnej miere a de facto nerušene využívali demokratické prostredie na uplatňovanie manipulatívnych politických technológií;
- demobilizujúci účinok rýchleho spádu udalostí po parlamentných voľbách 1992 na tú časť verejnosti v obidvoch republikách, ktorá bola stotožnená so spoločným štátom a podporovala jeho zachovanie. Pre mnohých občanov jednoducho bola nepredstaviteľná myšlienka, že štát, ktorý existoval takmer trištvrte storočia, by mohol zaniknúť v priebehu niekoľkých mesiacov resp. týždňov. Keď občania sa s touto myšlienkou vyrovnali a uvedomili si, že nie je fantómová, ale môže byť prakticky realizovateľná, čas na uskutočnenie zmysluplných, politicky relevantných krokov smerom k udržaniu spoločného štátu pominul.

Dôležitou okolnosťou štátneho rozchodu Čechov a Slovákov bol jeho mierový a občiansky nekonfliktný, pokojný charakter. Rozchod síce bol vyústením politicky konfliktného vývoja, išlo však v podstate o triviálne diskrepancie, ktoré nevyšli za rámec inštitúcií, v ktorých vznikli. Mierový, nekonfliktný spôsob

rozdelenia vopred a nadsilho poznačil dalsí vývoj medzištátnych vzťahov. V porovnaní so skúsenosťami národov iných postkomunistických štátov, ktoré sa rozišli resp. sa osamostatnili po páde komunistických režimov v bývalej Juhoslávii a ZSSR, to bol neoceniteľný bonus pre Čechov a Slovákov do budúcnosti.

Vnímanie spolužitia a rozpadu štátu v ČR a na Slovensku

Ako vnímali Česi a Slováci stav svojich vzájomných vzťahov v rámci spoločného štátu v záverečnom období jeho existencie a tesne po rozpade? Tu pozorujeme celkom zaujímavý fenomén. Na jednej strane vidíme úplne odlišnú optiku politickej interakcie medzi dvoma národmi (pri odpovedi na otázku „kto na koho dopláca“), na druhej strane prevládajúce presvedčenie, že spoločný štát je pre Čechov a Slovákov výhodný.

Podľa údajov získaných v prieskumoch verejnej mienky Centrom pre sociálnu analýzu (CSA) v januári 1992 až 77% občanov SR považovali udržanie spoločného štátu za výhodné (19% si myslelo opak). V ČR za výhodné považovalo udržanie spoločného štátu 91% občanov. Pri tom všetkom 61% občanov ČR si v januári 1992 myslelo, že Česi doplácajú na Slovákov (24% nesúhlasilo) a úplne rovnaký podiel Slovákov (61%) si myslel, že Slováci doplácajú na Čechov (24% nesúhlasilo). V marci 1993 61% občanov Slovenska si myslelo, že rozpad ČSFR bol dôsledkom českej neochoty k rovnocennému partnerstvu so Slováckmi (18% s takýmto tvrdením nesúhlasilo). Pri neskoršom zdôvodnení svojho postupu pri rozdeľovaní štátu poukazovali politici v ČR a SR na značne odlišné vnímanie vzájomného vzťahu dvoch národov v okamihu rozchodu, úplne však ignorovali fakt, že takéto vnímanie (ktoré bola často zámerne politicky živené) nebránilo Čechom a Slovákom trvať na výhodnosti spolužitia v rámci jedného štátu.

O tom, že do presvedčenia občanov dvoch vtedajších republík, tvoriacich spoločný štát o tom, že jeden národ dopláca na toho druhého sa premietala nedostatočná informovanosť o reálnom fungovaní ekonomiky federálneho štátu, ako aj emocionalita, ktorá bránila racionálnemu hodnoteniu v širších kontextoch, nepriamo svedčil prieskum z roku 2003, ktorý ukázal, že po 10 rokoch už nie 61%, ale iba 39% si myslelo, že Slováci doplácali na Čechov, 38%, že to bolo narovna a 8% si myslelo, že Česi doplácali na Slovákov.

Je známe, že v ČR obyvateľstvo rozdelenie spoločného štátu väčšinovo nevívalo a až po neúspešných rokovaníach ODS a HZDS po voľbách 1992 sa na jeseň verejná mienka začala väčšmi prikláňať k možnosti rozdelenia (napríklad simulovaným hlasovaním v referende – 42% respondentov bolo za a 35% proti, november 1992). Ani na Slovensku nič nenasvedčovalo tomu, že by rozdelenie ČSFR a vznik samostatného štátu sprevádzalo veľké občianske pozdvihnutie resp. entuziazmus, ktorý by pramenil z „vyvrcholenia emancipačných úsilí“ slovenského národa a naplnenia „tisícročných túžob“ Slovákov o vlastnú štátnosť (ako o tom vtedy hovorili zástupcovia „národne orientovaných“ síl a ako to neskôr, v súlade s pozmeneným konečným cieľom, začal konštatovať napríklad V. Klaus). Prevládali tu iné, omnoho rozmanitejšie pocity. V septembri 1992 napríklad iba 27% občanov SR malo pozitívny pocit z pripravovaného rozdelenia, pričom 36% malo negatívny a 23% zmiešaný pocit, 15% ľudí to bolo ľahostajné). Najčastejšie uvádzanými pocitmi zo zániku ČSFR a vzniku samostatnej SR v marci 1993 boli strach z budúcnosti (60%) a rozpaky (42%), pocit nových možností (40%) a radosť (34%), zároveň však smútok (29%) a ľahostajnosť (18%).

Až 68% občanov SR súhlasilo v marci 1993 s tvrdením, že rozdeleniu spoločného štátu malo predchádzať referendum, iba 16% referendum nechcelo. V marci 1993 by proti rozdeleniu ČSFR v referende hlasovalo na Slovensku z celej vzorky respondentov 50%, 29% by hlasovalo za, 13% percent by sa nezúčastnilo a 8% nevedelo na otázku odpovedať. Ak by sa teda referendum uskutočnilo, celkom určite by na Slovensku rozdelenie štátu neprešlo. Zaujímavé je, že podľa zistení IVO o desať rokov neskôr, v roku 2003, až 78% respondentov nesúhlasilo s tým, že o rozdelení ČSFR sa nerozhodlo v referende.

Československý rozchod v roku 1992/93 bol teda pozoruhodným javom. Obyvateľstvo oboch republík považovalo zachovanie spoločného štátu za výhodnejší variant – aj keď, a to treba zdôrazniť, predstavy o charaktere spoločného štátu, o jeho ústavnej podobe, o delbe kompetencií, sa v nemalej miere líšili. Obyvateľstvo síce rozdelenie iniciatívne nepodporovalo (naopak, rozprúdili sa iniciatívy za zachovanie spoločného štátu), avšak rozchod, ktorý presadili politickí aktéri, akceptovalo a zachovalo počas ďalšieho obdobia k partnerskému národu dôveru na dostatočne vysokej úrovni (i keď s určitou asymetriou) – podľa prieskumu Inštitútu pre verejné otázky (IVO) z roku 2003 až 87% Slovákov dôverovalo Čechom a 66% Čechov dôverovalo Slovákom. Pozoruhodné

bolo aj to, že okolnosti rozchodu Čechov a Slovákov vyhládka pre vzájomné vzťahy dvoch samostatných štátov v budúcnosti nezhoršili.

Ukázalo sa, že problémy pre vzájomné vzťahy spôsobovali iné faktory, predovšetkým rozdielne vývojové trajektórie nástupníckych štátov po získaní samostatnosti. Hlavnou odlišnosťou medzi ČR a SR v prvopočiatočnom období po rozpade ČSFR bolo rozdielne smerovanie v spoločensko-politickom vývoji spoločnosti – zatiaľ čo v ČR išlo o pokračovanie a prehĺbovanie procesu konsolidácie demokracie, na Slovensku sa v prvých piatich rokoch po nadobudnutí štátnej samostatnosti rozpútal zápas o zachovanie demokracie. Išlo o zápas demokratických síl proti recidíve autoritarizmu, spojeného s nacionálnym populizmom. V rokoch 1993–1998 politický subjekt, stelesňujúci spojenie autoritarizmu a nacionálneho populizmu (bolo to HZDS na čele s V. Mečiarom), sa usiloval využiť pozíciu vládnej strany na vytvorenie podmienok pre reprodukciu vlastného mocenského postavenia v rozpore s princípmi ústavného liberalizmu. ČR bola podobných javov a udalostí v 90. rokoch ušetrená, tu sa neodohrávali konflikty, podstatou ktorých by bol odlišný vzťah k hodnotám a princípom liberálnej demokracie (v ČR sa v tomto období dali pozorovať iné problematické javy, napríklad zvláštne interakcie politických aktérov, vrátane „opozičnej zmluvy“, tie však nemali povahu faktorov, podkopávajúcich základy liberálno-demokratického režimu). Autoritárske deformácie vo vnútornom vývoji Slovenska pritom oslabovali pozície Slovenska v integračnom procese, v regionálnej spolupráci v rámci skupiny V4 a napokon aj v česko-slovenských medzištátnych vzťahoch. S o to väčším entuziazmom sa ČR zapojila do lobovania v prospech prijatia SR do NATO a EÚ po voľbách 1998, ktoré odstavili autoritársku vládu V. Mečiara od moci.

Dedičstvo spoločného štátu a česko-slovenská spolupráca

Mnohí autori, ktorí sa venujú problematike česko-slovenských vzťahov, poukazujú na to, že tieto vzťahy majú osobitný charakter najmä kvôli kultúrnej a jazykovej blízkosti dvoch národov a ich dlhoročným skúsenostiam zo života v rámci spoločného česko-slovenského štátu. Táto ináč realistická formulácia však nie je vo všetkom postačujúca na vysvetlenie unikátnosti česko-slovenských vzťahov – a to tak na úrovni štátov, ako aj národov.

V dejinách Európy, aj tých celkom nedávnych, by sme mohli totiž nájsť dosť príkladov, keď jazykovo

a kultúrne blízke národy s dlhoročnými skúsenosťami koexistencie v rámci spoločných štátnych útvarov sa otočili k sebe chrbtom, pričom rozchod ich nadlho a veľmi bolestne odcudzil. To však nebol prípad Čechov a Slovákov. Hoci rozdeleniu spoločného štátu predchádzali ostré politické spory a sprevádzala ho veľká neistota, zostali vzťahy medzi ČR a SR a ich obyvateľmi priateľské. Česi a Slováci sa podľa prieskumov verejnej mienky vidia navzájom ako dva najbližšie národy. Spoločný kultúrno-jazykový česko-slovenský priestor existuje aj naďalej predovšetkým vďaka pretrvávajúcemu záujmu verejnosti o umeleckú hudobnú, filmovú a literárnu – tvorbu (i keď tento záujem nie je celkom symetrický), o vysokoškolské štúdium a vedeckú spoluprácu, o televízne vysielanie, šport, vnútropolitický vývoj, o verejný život.

Čo pomohlo Čechom a Slovákom na rozdiel od niektorých iných národov vyhnúť sa po rozchode nepriaznivému vývoju v dvojstranných vzťahoch? Čo im umožnilo zostať blízky partnermi a spojencami? Už sme uviedli pomerne priaznivé celkové okolnosti rozdelenia – vyjednávanie, hľadanie možností rozchodu pokojnou cestou, občiansky zmier, prevažujúci medzi obyvateľmi pocit výhodnosti spolužitia v rámci jedného štátneho útvaru, a to aj na prahu jeho zániku. To môže byť prvá odpoveď na položené otázky.

Tu je ďalšia: to, čo dnes odlišuje vzťahy medzi Čechmi a Slovákami od vzťahov medzi inými blízkymi národmi s porovnateľnými historickými skúsenosťami je podoba a najmä spôsob využitia dedičstva bývalého spoločného štátu – vo vnútornom vývoji obidvoch nástupníckych štátov, v ich bilaterálnych vzťahoch, v činnosti politických elít, v postojoch obyvateľstva.

Rozpad československého štátu sa časovo zhodol so začiatkom procesu demokratickej transformácie, tá neskôr vyústila do prístúpenia ČR a SR k procesu európskej integrácie. Tento faktor významným spôsobom ovplyvnil vzájomné vzťahy dvoch štátov. To sa ukázalo najmä vtedy, keď po osamostatnení ČR a SR vnútropolitický vývoj v nich sa začal uberať odlišným, na Slovensku značne problematickým smerom. A práve v politickej oblasti sa demokratické dedičstvo spoločného štátu ukázalo ako silné puto, ktoré nedokázali roztrhať ani tí „národne orientovaní“ politici, ktorí sa na Slovensku pokúsili zaviesť politický režim s nedemokratickými prvkami.

V roku 1993 obidve samostatné republiky začínali svoju existenciu – z formálneho hľadiska – z rovnakej štartovacej čiary: aj v ČR aj na Slovensku sa politický vývoj odohrával v inštitucionálnom rámci par-

lamentnej demokracie, základy ktorého sa vytvorili počas krátkeho tzv. „federálneho“ obdobia demokratizácie (1990-1992). Toto dvojročné obdobie bolo ovplyvnené demokratickým duchom a tradíciami prvej Československej republiky. Práve odkaz prvej ČSR je neodmysliteľnou súčasťou dedičstva spoločného československého štátu. Po páde komunistického režimu v roku 1989 bolo pritom celkom prirodzené, že po desaťročiach totality najpríťažlivejším domácim zdrojom inšpirácie a historickým vzorom poslúžilo predvojnové Československo, považované za „slušný štát“, ktorý v tom čase bol ostrovčekom demokracie v strednej Európe, obklopeným kalnými vodami diktátorských, autoritárskych režimov.

Je viac dôvodov sa domnievať, že táto súčasť dedičstva spoločného československého štátu, zahŕňajúca demokratické tradície, skúsenosti a duch prvej československej republiky, prevtelené v novembri 1989 do „nežnej revolúcie“ a následne do akceptovaného liberálno-demokratického modelu politickej transformácie, prispela k tomu, že Slovensko sa napokon udržalo na demokratickej trajektórii napriek tomu, že tu existoval celý rad historických faktorov, ktoré komplikovali proces transformácie: slabšie zakorenená demokratická politická kultúra, deformujúce následky industriálnej modernizácie socialistického typu, absencia rozvinutejšej infraštruktúry občianskej spoločnosti, silnejší etnický nacionalizmus apod.

Bolo v životnom záujme ČR, aby jej východný sused, s ktorým má historicky zdedené mimoriadne intenzívne vzťahy, bol súčasťou tých istých integračných zoskupení, ktorých členom je aj ona sama, aby to bol štát so stabilnými, predvídateľnými a demokratickými vnútornými pomermi. Svoju úlohu však zohrávala aj silne pociťovaná historická vzájomnosť, do istej miery aj emocionálne prežívaný sentiment. Pre Slovensko, najmä pre tú časť spoločenskej elity, ktorej záležalo na tom, aby sa krajina vyvíjala ako pevná súčasť demokratického Západu, bola ČR určitým referenčným bodom, štátom, za ktorým by Slovensko nemalo v nijakom prípade zaosť. Volanie po vnútorných demokratických zmenách po roku 1998 sprevádzala preto na Slovensku demonštrácia záujmu o čo najlepšie vzťahy s ČR, o to, aby život obyvateľov Slovenska bol porovnateľný s životom v susednej ČR.

Vďaka pozoruhodným reformným krokom, podniknutým na Slovensku v období 1998–2006 a ich nepopierateľným priaznivým výsledkom, sa pritom vnímanie Slovenska ako krajiny zmenilo nielen na medzinárodnej scéne, ale aj v samotnej ČR. Sloven-

sko už nebolo iba krajinou, ktorá preberá efektívne vzory od silnejšej a rozvinutejšej ČR, ale štátom, ktorý je inšpiračným zdrojom pre riešenie českých problémov. Fakt, že v minulých rokoch na niektorých českých ministerstvách pôsobili expertné tímy zo Slovenska v pozícii konzultantov pri vypracovaní reformných stratégií svedčí o tom, kam sa za posledné roky posunuli vzťahy medzi dvoma krajinami.

Problematické prvky československého dedičstva

Hoci spoločné československé dedičstvo zohralo rozhodujúcu úlohu v ovplyvnení podoby česko-slovenských vzťahov pozitívnym smerom, obsahovalo aj niektoré problematické prvky, ktoré vývoj v dvoch krajinách komplikovali. Aj táto časť dedičstva bola v oboch nástupníckych štátoch určitými spoločenskými silami vyžiadaná. Patrili k nej:

1. Prvorepublikové partajníctvo, rozparcelovanie verejného priestoru podľa straníckej línie, vyúsťujúcej v súčasnosti do straníckeho klientelizmu, ktorý sa stal v období ekonomickej transformácie živnou pôdou pre korupciu.
2. Ekonomický klientelismus, prenesené dedičstvo „legionárskych trafík“, prenikanie pochybných klientelistických väzieb, zvyšujúcich riziko korupčného správania, aj do vzájomných vzťahov ČR a SR cez ekonomické skupiny a politické strany, cez niektoré štátne inštitúcie.
3. Pretrvávajúca „citlivosť“ na tzv. „neuzavreté“ otázky minulosti, v prípade ČR občasná napätia vo vzťahoch s Nemeckom a Rakúskom, v prípade SR vo výraznejšej miere napätia a spory s Maďarskom. Odhliadnuc od všetkých ostatných faktorov, výrečnou veličinou tu môže byť početnosť domácich menšín, t. j. nemeckej v ČR a maďarskej v SR. Hypotetická predstava o 10-percentnej aktívnej, občiansky a politicky dobre zorganizovanej a mobilizovanej nemeckej menšine v ČR a možný odraz tejto skutočnosti vo vnútornej i zahraničnej politike ČR pomáha lepšie pochopiť situáciu, s ktorou sú konfrontovaní politickí predstavitelia na Slovensku. Samotný tento fakt však nemôže byť v nijakom prípade ospravedlnením pre viaceré problematické kroky, podniknuté súčasťou slovenskou vládou garnitúrou vo vzťahu k Maďarsku. Po prvé, skutočne kvalifikovaní a zodpovední politici by mali považovať za samozrejmosť prihliadanie na zmenený od čias prvej Československej republiky regionálny, geopolitický a celospoločenský kontext (demokratické uspo-

riadenie v SR a v Maďarsku, spoločné členstvo obidvoch krajín v EÚ, spojenecké záväzky v rámci NATO apod.). Po druhé, problematické, neústretové voči Maďarsku kroky majú kontraproduktívny účinok na realizáciu národných záujmov Slovenska, oslabujú jeho medzinárodné postavenie (vrátane pozície v EÚ), podkopávajú jeho prestíž ako krajiny s predvídateľným postupom a politikou, založenou na spoločne zdieľaných hodnotách s jeho susedmi a spojencami.

4. Prežívajúce protimenšinové nálady (aj v tzv. „mainstreamovej“ politike). V ČR sú takéto nálady zamerané predovšetkým proti jednej menšine – Rómom. Na Slovensku sa striedavo opakovaně dostávajú do popredia dve menšiny a dve „otázky“ – maďarská a rómska. Prvá je významnejšia politicky, druhá sociálne a civilizačne. Prevládajúca nedôvera a podozrievavosť slovenskej väčšiny voči maďarskej menšine je živěná a podporovaná časťou nacionalisticko-populistických politických elít, vyznávajúcich koncept „štátotvorného“ národa a presadzujúcich program jeho „ochrany“ pred vnútornou a vonkajšou hrozbou. V prostredí vládnych síl za čias Mečiarovej vlády tento prístup prevládal a prevláda aj teraz, a to bez ohľadu na vonkajšie garancie pre demokratický vnútropolitický vývoj, ktoré Slovensku poskytuje členstvo v EÚ a NATO.

Na dedičstvo prvej ČSR pri pozitívnom riešení problematiky národnostných menšín na Slovensku sa asi celkom dobre nadviazať nedá. Štát síce vtedy formálne garantoval určité základné práva (20-percentná hranica potrebná na uplatňovanie jazykových práv menšín platí na Slovensku aj dnes), nedokázal ich však v plnej miere uplatňovať. Pomery navyše komplikovali nedoriešené otázky česko-slovenských vzťahov. Okrem toho, novovzniknutý československý štát čelil hneď od začiatku zahraničnopolitickému revizionizmu povojnového Maďarska a od roku 1933 aj agresívnemu tlaku nacistického Nemecka, ktoré úmyselne a systematicky prispelo k postupnej likvidácii plurality nemeckých politických strán v ČSR. Dedičstvo Mníchova, Viedenskej arbitráže a napokon celého priebehu 2. svetovej vojny spôsobilo, že po vojne nastúpilo ďalšie komplikované obdobie, postavené na presvedčení prezidenta Edvarda Beneša a ďalších československých politikov o potrebe odsunu nemeckej a maďarskej menšiny: prijali sa rozhodnutia o násilných odsunoch a presunoch, na Slovensko dopadol Košický vládny program s jeho princípom kolektívnej viny. Štyridsať rokov komunizmu problémy v inter-etnických vzťahoch nevyriešili, iba ich dočasne „zmrazili“.

Treba však uviesť, že v uplynulých dvadsiatich rokoch Slovensko v určitej etape urobilo výraznejší pokrok v riešení menšinovej problematiky, pokiaľ ide o Maďarov. Týkalo sa to najmä ich zapojenia do spoločného politického rozhodovania o kľúčových záležitostiach krajiny. Dva roky prítomnosti liberálnej Maďarskej nezávislej iniciatívy v porevolučných vládach v rokoch 1990-1992 a najmä osemročná prítomnosť Strany maďarskej koalície v dvoch vládach Mikuláša Dzurindu (1998–2006) prispeli k budovaniu „gradualistickej“ trajektórie, t. j. zapájaniu najväčšej národnostnej menšiny do riadenia štátu, do spravovania vecí verejných. Tu sa Slovensko objektívne dostalo ďalej ako všetky prvorepublikové vlády a možno očakávať, že po uplynutí súčasnej nacionalno-populistickej recidívy bude možné sa k tomuto dedičstvu vrátiť.

Záver

Petr Pithart v závere svojej eseje Paradoxy rozchodu, datovanej 2. januára 1993 (bola publikovaná v knihe Dělení Československa. Deset let poté ..., Volvox Globator, editor Karel Vodička) napísal: „Netreba však chovať naděje, že v dohledné době se k sobě Češi a Slováci začnou znovu přibližovat. Obávám se, že rozpadem České a Slovenské Federativní Republiky proces skutečného vzdalování se obou národů teprve začal. Nemusí byt dramatický a nemusí trvat věčně, ale přesto platí, že teprve tímto rozpad, který mají na svědomí politici, začal“. Túto prognózu P. Pithart vyslovil po dôkladnej analýze okolností, ktoré sprevaždzali rozdelenie spoločného štátu.

Mnohí ďalší pozorovatelia, vrátane autora týchto riadkov, mali vtedy podobný, t. j. pesimistický názor na budúcnosť česko-slovenských vzťahov. Vývoj v nasledujúcich rokoch sa však skladal (možno v rozpore s prevládajúcim očakávaniami) aj z takých udalostí a trendov, ktoré napokon neumožnili dvom blízkym národom sa úplne od seba vzdialiť, naopak, pomohli sa im znovu v niečom aj zblížiť. 17 rokov, ktoré uplynuli od rozdelenia, sú naozaj krátkym časom na to, aby sme ich priebeh mohli dnes komplexne vyhodnotiť a na základe analýzy poslednej dekády s istotou tvrdiť, že dnes zažívame proces nezvratného opätovného zblížovania Slovenska a ČR. Ak by však tomu naozaj tak bolo, obidva štáty a národy by mohli z takéhoto zblížovania iba profitovať.